

СВОЄРІДНІСТЬ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ГЕОРГА ТРАКЛЯ – АВСТРІЙСЬКОГО ПОЕТА ЕПОХИ РАННЬОГО ЕКСПРЕСІОНІЗМУ

Ільїна Т. А., Устименко В. В. Своєрідність поетичної творчості Георга Тракля – австрійського поета епохи раннього експресіонізму.

У статті розглядається вплив на формування світогляду поета трагічного життєвого і творчого шляху, своєрідність та неповторність поезики кольору, унікальність світобачення і світовідчуття поета, лейтмотивні теми траклівської лірики, новаторство Георга Тракля в царині поетичної мови.

Ключові слова: поезика кольору, новаторство, своєрідність, теми, мотиви, унікальна поетична мова.

Ильина Т. А., Устименко В. В. Своеобразие поэтического творчества Георга Тракля – австрийского поэта эпохи раннего экспрессионизма.

В статье рассматривается влияние на формирование мировоззрения поэта трагического жизненного и творческого пути, своеобразие и неповторимость поэтики цвета, уникальность мировидения и мироощущения поэта, лейтмотивные темы траклевской лирики, новаторство Георга Тракля в области поэтического языка.

Ключевые слова: поэтика цвета, новаторство, своеобразие, темы, мотивы, уникальный поэтический язык.

Ilyina T. A., Ustimenko V. V. Originality of poetic creation of George Traklya – austrian poet of epoch of early expressionism.

In the article influence is examined on forming of world view of poet of tragic vital and creative way, originality and uniqueness of poetics of color, unicity of attitude and attitude of poet, theme of traklivskoy lyric poetry, innovation of Georga Traklya in the area of poetic language.

Key words: poetics of color, innovation, originality, themes, reasons, unique poetic language.

Австрійські поети і письменники на початку ХХ століття, розділяючи з німецькими експресіоністами передчуття кризи цивілізації Заходу, будучи досить радикальними в естетичних

© Т. А. Ільїна, В. В. Устименко, 2015. -124-

пошуках, залишалися в той же час – за рідкісними винятками – набагато більше пов'язаними з релігійною етичною традицією, зберігали глибоку вірність своїм національним австрійським корінням. Ця напруженість зумовила надзвичайний підйом австрійської культури, що вперше заявила про себе у світовому масштабі (Г. фон Гофмансталь, Ф. Кафка, Р. Музиль, Г. Брех, Г. Тракль – і це тільки в літературі). В Австрії найбільш рельєфно виявилася властива експресіонізму тенденція до синтезу різних мистецтв.

Георг Тракль народився в Зальцбурзі 3 лютого 1887 року, а в 1891 році – молодша сестра Маргарета – майбутня муза поета. Історію своєї душі Георг Тракль написав сам – вона вся в його віршах. Він прожив лише 27 років, але життя поета вивчене біографами від першого до останнього дня.

З 1904 року він захопився Ш. Бодлером, П. Верленом С. Георге, Г. фон Гофмансталем. Вірші починає писати з гімназійних років, відвідує зальцбурзький літературний гурток «Аполлон», пізніше перейменованій в «Мінерву»; пише кілька одноактних п'єс («День поминання» і «Фата Моргана» (1906) навіть були поставлені в міському театрі). У зальцбурзькій газеті надруковані прозові твори Тракля – «Країна мрій», «Марія Магдалина» (1908). Поетичний дебют Тракля вірш «Ранкова пісня» видрукуваний у «Зальцбурзький народної газети» [1].

«Мені ніколи не було дано дар говоріння», – писав Тракль своєму однокашнику Карлу фон Кальмару. Серед усіх способів вираження думки поет віддавав перевагу «письмовому слову». Слова, написані ним, пережили свого автора вже майже на сто років, уплинувши на багато чого з написаного і ненаписаного в нашому столітті.

І справа не тільки і не стільки в нових поетичних формах і «новаторських мелодико-ритмічних композиційних фігурах» (на які вказує Вальтер Метлагель), а скоріше в тому, що створений Траклем поетичний простір володіє якоюсь цілісністю, автономністю і завдяки цьому може як завгодно довго існувати в часі, залишаючись органічною частиною культури.

З вірша у вірш кочують схожі на галюцинації образи в обов'язковому супроводі звуків та запахів; елементи вірша рухаються і взаємодіють за законами, ясними інтуїтивно, але які не піддаються

точному формулюванню і від того названими (Вальтером Метлаглем) «законами музичної побудови». Саме тому все це дає змогу вважати Тракля поетом «єдиного вірша», який постійно створював, обживав і одушевляв один і той же ліричний простір [3].

Хоч молодий чоловік і вступив до Віденського університету на фармакологічне відділення, він був одержимий однією-єдиною пристрастю – поезією. У 1909 році він написав сестрі Герміні «.. Я – мій світ! Мій цілісний, прекрасний світ, наповнений нескінченними співзвуччями». З написаного до цього часу був складений перший збірник віршів, але надрукувати його не вдалося. У «Новому Віденському журналі» опубліковані три вірші Тракля: «Минуле», «Досконалість», «Благоговіння» [6, с. 14].

Сприймаючи «всі голоси, якими говорить світ навколо», безжальні, що викликають біль, Тракль вгадує співіснування у світі «виразного» і «невимовного» – до речі, саме ці поняття через кілька років отримали у працях іншого австрійця, Людвіга Вітгенштейна, статус найважливіших філософських категорій і лягли в основу філософської системи. «Несказаність польоту птаха» не відпускає поета, вона хоче бути виражена. І поряд зі словами в хід ідуть паузи, мовчання – бо «Про що неможливо говорити, про те слід мовчати», – які ведуть Тракля від традиційного римованого вірша до верлібру і багато в чому формують своєрідний поділ на рядки і строфи в його пізніх віршах [7, с. 48].

В авторитетному журналі «Бреннер» опубліковано його вірш «Теплий вітер в передмісті», а через деякий час – «Псалом», і молодий поет став відомим у вузьких літературних колах. У нього з'явилися перші наслідувачі, але в їх віршах, як помічав сам Тракль, не було «жадібної лихоманки життя».

Тракль був невлаштований, у нього не вистачало коштів для гідного життя, друзі, як могли, йому допомагали. Потім їх імена поет обезсмертить у присвятах своїх віршів. Тракль поперемінно жив у Зальцбурзі, Інсбруку, Відні, проводив тижні у Венеції. Він старанно працював над віршами, багато разів переробляючи майже кожен текст – навіть надруковані вірші змінювалися ним до невпізнання. Він домагався безумовного підпорядкування себе тому, що він зображував у своїх віршах: «І мені знову і знову доведеться їх правити, щоб віддати істині те, що їй по праву належить». Поезія, провінційне

богемне життя, жінки, вино – їм Тракль віддавався з пристрасстю, захопленням, розкаянням і прокляттями, про що свідчать його листи (1911–1913). Іноді від життєвих негараздів Тракль рятувався в Мюлау – тихому селищі під Інсбруком.

У пошуках порятунку від «безжальних голосів» Тракль наповнює свій ліричний світ запахами, шепотінням і шерехами, насичує його кольором. Увага поета до «немовних засобів» цілком закономірна, враховуючи прагнення наблизитися до «несказанного». І запах дьогтю змішується в нього з солодким запахом яблук, музика Шуберта служить фоном ледве чутних звуків, з яким «посмішка занурюється в ветхий колодязь», а таємниця, прихована в «червоній безмовності твоїх губ», розчиняється в блакиті і приймається як даність.

Молодша сестра поета була його музою, без неї поезію Тракля неможливо уявити; він називав її у своїх віршах «сестрою», «коханою», «юницею», «сонячним отроком», «черницею», «палючим демоном»; у приватному листі – «найгарнішою дівчиною, обдарованою артисткою, гідною жінкою». Сучасників вражало, наскільки брат і сестра були схожі один на одного – не тільки зовні, але і за внутрішнім складом [5].

У Лейпцигу – видавництво «Курт Вольф» – побачила світ перша збірка лірики Тракля – «Вірші» (1913), яка вийшла у серії «Судний день». У наступному році Тракль підготував до видання другу книгу віршів «Себастьян у сні». У липні Тракль отримав засновану австрійським меценатом Людвігом Вітгенштейном стипендію для бідних письменників – 20 тис. крон. Таку ж стипендію отримав і Р. М. Рільке – на той час вже знаменитий поет, який сповна пізнав на своєму житті неможливість прожити лише літературними доробками.

Однак скористатися цією стипендією Тракль практично не встиг – наступали події, які різко змінили життя і долю всієї Європи: у серпні 1914 почалася Перша світова війна. Тракля направили на фронт рецептаріусом у польовий госпіталь. Серед госпітальних службовців були й аматори поезії; вони жартували, а часом знущалися над Траклем та його дивними, не схожими на вірші поезіями, приймаючи їх за марення божевільного.

Після запеклого бою під Гродеком, не маючи практично жодних медикаментів, Тракль протягом двох днів надавав медичну допомогу 90 тяжкопораненим. Під час відступу, що проходив через містечко Лиманова, Тракль зробив першу спробу самогубства. У нього встигли

відібрати зброю, а його самого відправили до Краківського гарнізонного госпіталю для огляду у психіатра. Там його відвідав видавець журналу «Бреннер» Л. Фіккер, який привіз клопотання про звільнення Тракля з армії.

27 жовтня Тракль відправив йому свої останні вірші – «Гродек» і «Плач», а в супровідному листі написав: «Я відчуваю себе майже по той бік світу». 3 листопада 1914 Тракль покінчив життя самогубством. В офіційній довідці зазначено: «суїцид унаслідок інтоксикації кокаїном»; час смерті – 9 годин вечора. Поховали Тракля на Роковицькому кладовищі у Кракові. 21 листопада 1917 покінчила з собою його молодша сестра і муза Маргарета. 7 жовтня 1925 прах Тракля був перенесений на парафіяльне кладовищі в Мюлау під Інсбруком. Настав час посмертної слави й поетичного безсмертя видатного австрійського поета [2].

При всій ефемерності експресіоністичних образів Г. Тракль у своїй творчості невпинно малює фізичну фактуру і відкриває душевні межі людини. На пильну увагу Тракля до людині вказують назви його віршів: «Menschheit» («Людство»), «Menschliches Elend» («Біда людська»), «Die junge Magd» («Молода наймичка»), «Die Bauern» («Селяни»), «Sebastian in Traum» («Себастьян уві сні»).

Деякі назви віршів містять звернення до вигаданих і реальних людей: «An den Knaben Elis» («Хлопчиків Елісу») (юнак Еліс – персонаж казки Е. Т. А. Гофмана «Фалунські копальні»), «An Johanna» («До Йоганни»), «An Novalis» («До Новаліса»).

Для Тракля характерні посвячення творів реальним людям: Макс фон Естерле – «Winterdämmerung» («Зимові сутінки»), Карлу Краусу – «Psalm» («Es ist ein Licht, das der Wind ausgelöscht hat...») – «Псалом» («І світло, погашене вітром...»), Бесси Лоос – «Kaspar Hauser Lied» («Пісня Каспара Хаузера»).

Георг Тракль зображує людей практично в кожному вірші і дуже часто подає їх в третій особі. Джерелами антропоморфних образів служать міфи (образи Дедала, Нарциса, Афри), Біблія (Марія, Рахіль, Каїн), літературний інтертекст (Еліс) і, безумовно, саме життя під призмою типізації (образи матері, дитини, хворих, старих, жебраків, пастуха, садівника, подорожнього). Художня фантазія Тракля іноді поєднує згадані джерела, як-от його неологізм «Геліан», заснований на змішуванні трьох явищ релігійного, міфологічного і реального

планів: Heliand (Heiland) – Спаситель, Геліос – бог Сонця, Helianthus – соняшник.

Поет зображує людське обличчя (погляд, губи, лоб, виски), тіло (плоть, руки, силует), душевні й фізіологічні «жести» (зітхання, стогін, плач, посмішку) фіксує увагу на статевовікових і соціальних ознаках особистості («Хлопчикові Елісу», «Молода наймичка»), в експресіоністській манері оточує людину багатю аурою кольорів, звуків, запахів.

Георг Тракль оригінально персоніфікує природу, створюючи її обличчя за подобою людському: «O der Wald, der leise die braunen Augen senkt» («Про ліс, тихо пропускаючи карі очі...»), «Des Sonnenjünglings feuchte Locken gleiten...» («Парять вологі кучері сонця-отрока...»). Людина в художньому світі Тракля – важлива складова не тільки суб'єктного і орнаментального, але й жанрового поля.

Лірика новітнього часу не має чітких жанрових контурів, але рішуче затверджуються масштабні жанри – книга віршів, ліричні цикли. Усі твори поета самостійні, але скріплені між собою гамою настроїв ліричного метагероя, повторюваними мотивами і групами мотивів («синій звір», «мухи», «вино, що зріє в бочках», «гниття», «голі гілки»), антропообразами («мати з дитиною», «мрець», «жебрак», «пастух», «мандрівник»). Автоінтертекстуальні паралелі трапляються майже в кожному творі Георга Тракля.

У назвах віршів Тракль використовує вказівки на такі жанри та жанрові форми, як пісня (das Lied, der Gesang), романс (die Romanze), псалом (der Psalm), рондель (das Rondel). Особливо активна серед жанрових форм дефініція «пісня»: «Geistlicheslied» («Духовна пісня»), цикл-триптих «Rosenkranzlieder» («Пісні чоток»), «Abendlied» («Вечірня пісня»), «Nachtlied» («Нічна пісня»), «Stundenlied» («Пісня часу»), «Das Morgenlied» («Ранкова пісня»), «Gesang einer gefangenen Amsel» («Пісня спійманого дрозда»), «Gesang des Abgeschiedenen» («Пісня покійного»), «Siebengesang des Todes» («Сім пісень про смерть»).

Стійка тональність лірики Тракля – меланхолія, розчарування, печаль, тобто елегійні настрої. Метатекст Тракля рясніє елегійними кліше – «померлий гай (ліс)», «самотній мандрівник», «могильний камінь», у складі яких безліч елегійних епітетів – «хворий», «сумний»,

«жалібний», «самотній», «блідий» тощо [4].

Експресіонізм Тракля протистить використанню жанру антологічної мініатюри з її чіткою пластикою деталей. Міф переломлюється під пером Тракля інакше: перед кожним міфологічним (біблійним) образом поет ставить слово «образ», «лик», «дух», «тінь»: «дух Дедала» – «Kleines Konzert» («Маленький концерт»), «тінь Азраїла» («Амінь»), «лик Каїна» – «Das Grauen» («Жах»). Слова «das Anlitz» («лик, особа, вигляд»), «das Gesicht» («особа, лик»), «die Maske» («маска») супроводжують не тільки демонічні сутності («під блідою маскою Демона»), але також і не містичні істоти і предмети – наприклад, птахів («маска нічної птахи»), небесні тіла («лик місяця») [4].

Антропоморфні образи пронизують багато рівнів жанрового поля австрійського поета. Експресіоністські принципи Георга Тракля ставлять людину з її внутрішньою і зовнішньою енергетикою в ядро авторських жанрових прагнень. Відомо, наскільки заворожено-наполегливо обговорював Тракль з друзями тему смерті. Однак достеменно ми знаємо одне: в його поезії ця тема ніколи не звучить сама по собі, ізольовано; вона завжди – нитка в поліфонічному полотні, де одночасні монологи-звіти духа смерті і духа життя [4].

Сутінки і ніч, загибель і смерть, божевілля і дикий звір, ставок і камінь, пташиний політ і човен, прибулець і брат, душа і Бог, так само як колірні позначення: блакитний і зелений, білий і чорний, червоний і чорний, золотий і темно-смуглявий, – звучать багаторазово, знову і знову в поетичній творчості Георга Тракля.

«Зелений» – тлінно-тліючий і розквітаючий, «білий» – блідий і чистий, «чорний» – похмуро-замкнутий і сутінно-вкритий, «червоний» – пурпурово-плотський і райдужно-ніжний, «срібляста» – блідість смерті, але і сяйво зірок, «золотий» – блиск істини і «жахливий регіт золота». Один з частих і провідних епітетів у віршах Тракля – *dunkel*: темний, смутний, сутінковий, похмурий, туманний, таємничий, невідомий. Це і синій (блакитний) звір, синій птах, що таїться в хащах, у лісах, у горах, а іноді виходить звідти, це і стежки, якими блукають у священних сутінках брат із сестрою, це і якась раптова гармонія, що надходить до поета, це раптовий спів, якась мелодія, що не піддається розшифруванню.

Г. Тракль ще не розкрив усі свої загадки, а тому знаходиться у

центрі уваги філологів, відкриваючи ще не вивчені грані творчості. Питання про значення і роль кольору у творчості Г. Тракля належать до своєрідних лакун у дослідженнях про творчість видатного поета.

При ознайомленні з поезією Г. Тракля незабутнє враження справляє її колірне багатство. Художній світ поета дивно барвистий, хоч багато кольору в його творах не можна назвати нав'язливим, швидше, він зачаровує читача, залучаючи до химерної, хиткої гри поєднань і відтінків. Зокрема, за різними підрахунками, у текстах поета трапляється від шестисот до тисячі випадків вживання позначень кольору.

Х. Гольдманн наводить свою статистику використання позначень кольору в поезії Г. Тракля, згідно з якою синій трапляється в поета близько 130, чорний – 120, білий і червоний – 70, зелений, фіолетовий і срібний – 50-60, коричневий – 40, сірий, кришталевий і рожевий – 20-30, і, нарешті, жовтий, восковий та ін. – не більше 10-20 разів [9].

За даними Я. Штайнера, синій фігурує в текстах австрійського поета 116 разів (беручи до уваги й синюватий), червоний – 103 (з них 36 разів – пурпуровий, 14 – рожевий, 2 – багрянний), чорний – близько 98 (зокрема й чорнуватий), золотий – 61, білий – 58 (з яких 8 – пожовклий), зелений – близько 41, коричневий – 36, срібний – 32 (причому одного разу у складі слова «Silberweide» – «срібляста верба»), сірий – 20, жовтий – 17, гіацинтовий – 6, білявий – 4 і, нарешті, колір слонової кістки – 2 рази [10].

За підрахунками ж Н. В. Пестової і І. Г. Мальцевої, найчастіше в поезії Георга Тракля трапляється чорний (145 випадків уживання), йому трохи поступається синій (143), за ними ідуть золотий (81), білий (74), пурпуровий (71), потім червоний (66), коричневий (61), срібний (53) і зелений (52), а завершують цю низку – жовтий (25), рожевий (25) і чорний (24). Це дає змогу стверджувати, що у творчості Георга Тракля колірні метафори були різноманітними і відігравали не останню роль у його поетичному світобаченні [8].

Доля Георга Тракля дуже сумна навіть для поета бурхливої епохи початку ХХ століття. Невизнаний та майже злидар за життя, він згодом був визнаний одним із найбільших німецькомовних поетів. Життєвий шлях майстра слова тривав 27 років, а творчий – менше десятиліття – від перших гімназичних проб до смерті при нез'ясованих обставинах у 1914 році. За цей час Георг Тракль

перетворився із послідовника Г. фон Гофмансталя і Р. М. Рільке в оригінального поета, що створив власну, тільки йому притаманну манеру письма.

Георга Тракля небезпідставно вважають одним із засновників експресіонізму в поезії ХХ століття. Починаючи з 1952 року, у Зальцбурзі вручається премія його імені за найкращу німецькомовну поезію. У поезії Тракля, яка належить до найбільш вагомих поетичних досягнень минулого століття, знайшов яскраве вираження рух від імпресіонізму до експресіонізму. Поетичний діапазон Тракля простягається від класично вивіреного мелодійного ритму і благородної співучості до зухвалої, несподіваної і химерної метафорики, до гімну, написаного нервовим вільним віршем, який виходить за рамки всякої граматичної логіки і переходить у ворожіння ритмізованої прози.

Традиція Тракля виявилася особливо плідною для подальшого розвитку австрійської поезії. Його досвід надзвичайно інтенсивного ліричного освоєння картини світу, але такого, який уникає будь-якого оригінального свавілля, а прагне – при всій своїй незвичності – до об'єктивної характерності, до прихованої за зовнішніми деформаціями типовості, на довгі роки визначив поетичні устремління наступних поколінь митців слова.

Література

1. Аверинцев С. С. Георг Тракль : «Po u te maudit» на австрийский манер / С. С. Аверинцев // Вопросы литературы. – 1999. – № 5. – С. 19–21.
2. Болдырев Н. П. Критика и анализ текста : Грезящий Тракль / Н. П. Болдырев. – М. : Искусство, 1998. – 238 с.
3. Гаспаров М. Л. Очерк истории европейского стиха / М. Л. Гаспаров. – М., 1989. – 359 с.
4. Зейферт Е. И. Человек в жанровом сознании Георга Тракля / Е. И. Зейферт // Интернет-конференции [Электронный ресурс] / Е. И. Зейферт. – Режим доступа : <http://tsutmb.ru/nu/nauka/index.php/razdel/meropr>
5. Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста : Структура стиха / Ю. М. Лотман // О поэтах и поэзии. – СПб. : Искусство – СПб, 1996. – 253 с.
6. Михайлов А. В. Из источника великой культуры. Золотое сечение. Der goldene Schnitt : Австрийская поэзия XIX–XX веков в русских переводах / А. В. Михайлов. – М. : Наука, 1988. – 439 с.
7. Павлова Н. Ф. Конец XIX и первая половина XX века : Экспрессионизм / Н. Ф. Павлова // Зарубежная литература XX века / [под ред. Л. Г. Андреева]. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 270 с.
8. Пестова Н. В. Фрагменты национальной языковой картины мира : цвет (на © Т. А. Ільїна, В. В. Устименко, 2015.

примере поэзии Г. Тракля и его переводов на русский язык) / Н. В. Пестова, И. Г. Мальцева // Сопоставительная лингвистика : Бюллетень Уральского лингвистического общества. – Екатеринбург, 2003. – № 2. – С. 98.

9. Goldmann H. Gestalten und Vorgänge der Psyche in den Dichtungen Georg Trakls / H. Goldmann. – Wien, 1954. – Bl. 14. – 114 S.

10. Steiner J. Die Farben in der Lyrik von George bis Trakl // Steiner J. Vorträge und Aufsätze. – Karlsruhe, 1986. – 231 S.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2015 р.